

Колодій І.М.,
викладач кафедри цивільно-пра-
вових дисциплін Чернігівського
державного інституту права, соці-
альних технологій та праці

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ОХОРОНА”, “ЗАХИСТ”, “ГАРАНТОВАНІСТЬ”, “ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ” ПРАВА ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НА ІНФОРМАЦІЮ

Кожному етапу в історичному розвитку права є притаманною своя юридична концепція людини як суб'єкта права і відповідне уявлення про її права та обов'язки. У загальному вигляді можна зазначити, що рівень визначеності і захищеності прав людини визначається типом соціально-економічної організації суспільства та ступенем розвитку того суспільства, в якому вони існують.

У всіх сферах відносин, що регулюються правом, людина і громадянин виступає як суб'єкт відповідних прав, свобод, відповідальності та обов'язків, які визначені законодавчими нормами [1, 54].

При дослідженні прав осіб найбільш часто вживаними є терміни "охорона", "захист", "гарантованість", "забезпечення". Однак, на жаль, в юридичній літературі зустрічається неоднакове розуміння і відповідно різне тлумачення цих понять. Це викликано, перш за все тим, що в законодавстві вони відсутні, незважаючи на те, що законодавець використовує їх достатньо часто.

Так, у ст.ст. 25, 31, 32, 202, 241 тощо Цивільного кодексу України законодавцем використано термін "охорона" та похідні від нього слова, а в ст.ст. 3, 15-20, 67, 69 тощо застосовано термін "захист" та похідні від нього слова.

Відповідно, поняття "охорона", "захист", "гарантованість", "забезпечення" потребують розкриття їх істинного значення, а для цього необхідно, перш за все, проаналізувати ті підходи, які існують щодо визначення суті кожного з них.

В юридичній науці поняття "охорона" і "захист суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу" розглядаються або як тотожні, або розмежовуються.

На думку Вітрук М.В., поняття "охорона" та "захист" є тісно взаємопов'язаними. Він вважає, що охорона прав - це діяльність, спрямована на усунення перешкод в реалізації прав і обов'язків, на боротьбу з невиконанням зобов'язань та зловживанням правами, на профілактику і попередження порушень прав та обов'язків, а захист настає тоді, коли є невиконані обов'язки та зловживання правом, а також коли виникає перешкода до їх здійснення або є спір щодо наявності самого права та обов'язку. Відповідно, обидва поняття складають єдине ціле, яке називається "охороною (захистом)" прав та обов'язків, а терміни "охорона" та "захист" є відповідно синонімами [2, 532-536].

Ми ж підтримуємо позицію вчених, які схильні вважати, що в правовій дійсності "охорону" і "захист" прав та свобод людини і громадянина не треба ототожнювати, хоча дані поняття між собою взаємопов'язані [3, 11]. Права та інтереси охороняються постійно, а захищаються лише тоді, коли порушуються. Захист є момент охорони, одна з її форм.

Так, Кохановська О.В. вважає, що поряд з таким широким розумінням охорони в науці та законодавстві використовується і поняття охорони у вузькому розумінні. В останньому випадку в нього традиційно включаються лише ті заходи, які передбачені законом і спрямовані на поновлення чи визнання цивільних прав, а також на захист інтересів при їх порушенні. Саме в цьому випадку для того, щоб уникнути термінологічної плутанини, охорону у вузькому значенні цього слова прийнято іменувати захистом цивільних прав [4, 343].

Необхідність звернення до захисту прав виникає лише при переході їх здійснення або порушенні чи погрозі порушення. Захист може відбуватися шляхом втручання органів держави в процес реалізації прав, свобод і обов'язків як охоронна реакція на об'єктивний фактор відхилення від правопорядку, виражатися в санкції, відповідальності [5, 230-231].

Схожої точки зору дотримується і Носік Ю.В., розглядаючи такий вид інформації, як конфіденційна таємниця. На його думку, охорона комерційної таємниці включає заходи, що здійснюються перманентно в цілях збереження її конфіденційності. Захист конфіденційної таємниці здійснюється у випадках порушення чи виникнення реальної загрози порушення режиму комерційної таємниці або її фактичного збереження [6, 96].

Стефанчук Р.О. зазначає, що можливість ефективного та своєчасного захисту суб'єктивного цивільного права напряду пов'язана із моментом, з якого особа – носій відповідного суб'єктивного права, має можливість реалізувати своє повноваження щодо захисту вказаного права. Так, традиційно в літературі вважають, що таким моментом є момент порушення, невизнання або оспорення цього права [7, 181].

Порушення – це такий стан суб'єктивного права, коли воно зазнало протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок якого суб'єктивне право уповноваженої особи зазнало зменшення або ліквідації як такого. Тобто, порушення права пов'язане з позбавленням його носія можливості здійснювати, реалізовувати своє право повністю або частково. Невизнання – це дії учасника цивільних правовідносин, який несе юридичний обов'язок перед уповноваженою особою, які спрямовані на заперечення в цілому або у певній частині суб'єктивного права іншого учасника цивільних правовідносин, внаслідок якого уповноважена особа позбавлена можливості реалізовувати своє право. Оспорювання – це такий стан цивільних правовідносин, коли між учасниками існує спір з приводу наявності або відсутності суб'єктивного права у сторін, а також приналежності такого права певній особі. Оспорюване право ще не порушено, але виникає невизначеність у праві, зумовлена поведінкою другої сторони щодо уповноваженого. Формами оспорення також можна визнати пред'явлення претензії, позову до суду, заяв та скарг до компетентних органів. До прав, які підлягають цивільно-правовому захисту, відносяться всі майнові та особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права, що входять до змісту їх правоздатності [8, 19].

За загальним правилом, захист суб'єктивного цивільного права може здійснюватися як безпосередньо носієм порушеного права, так і уповноваженими державними органами чи посадовими особами. Носій порушеного суб'єктивного цивільного права може безпосередньо захищати це право шляхом самозахисту.

Самозахист цивільного права - це самостійне вчинення уповноваженою особою відповідних дій, спрямованих на припинення порушення і поновлення порушеного суб'єктивного цивільного права, без звернення до компетентних державних органів з вимогою про його захист [9, 225].

Універсальне право громадянина на інформацію може включати в себе наступні конкретні правомочності: 1) право знати про створення та функціонування всіх конкретних інформаційних систем, які в якій-небудь мірі стосуються сфери особистого життя громадянина чи інформацію про нього, а також інформацію про інші сфери життєдіяльності громадянина; 2) право давати згоду на збір особистої інформації для соціально-економічних, культурних та інших соціальних цілей; 3) право перевіряти достовірність такої інформації й оспорювати недостовірну інформацію як в адміністративному, так і в судовому порядку; 4) право доступу до такої інформації з метою її перевірки, отримання необхідних довідок; 5) право знати про використання цієї інформації у відповідних цілях і відповідними користувачами систем; 6) право на цивільний код (позначення громадянина у відповідній інформаційній системі) тощо [10, 15-16].

Право на інформацію забезпечується визначенням правового режиму доступу до неї – порядку одержання (збирання), використання, поширення, зберігання інформації. За режимом доступу інформація поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом (ст. 28 Закону України "Про інформацію").

Крім того, фізичні та юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно встановлюють режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та запроваджують можливі варіанти її захисту [11, 118].

Нормативно-правові засоби захисту інформації визначаються законодавчими актами держави, які регламентують правила використання, опрацювання та передачі інформації обмеженого доступу та встановлюють ступінь відповідальності за порушення цих правил. Одним із напрямів правового забезпечення є розроблення відповідних нормативно-правових актів з регулювання відносин між суб'єктами – власниками інформації та суб'єктами захисту інформації на державному рівні, координація діяльності органів державної влади у сфері інформатизації, гарантування права юридичних та фізичних осіб на інформацію тощо [12, 39].

На думку О. Олійника, формування загальної системи захисту інформації має передбачати законодавче визначення обов'язкових ознак і умов

обороздатності права на інформацію обмеженого доступу, як це має місце у світовій практиці.

Перша ознака обороздатності права на інформацію обмеженого доступу полягає в тому, що має охоронятися лише документована інформація, тобто зафіксована на відповідному матеріальному носії. Друга ознака обороздатності права стосовно інформації обмеженого доступу є її відповідність обмеженням, встановленим законом. Та третя ознака, відповідно до якої забезпечуватиметься обороздатність права щодо інформації обмеженого доступу, є її охорона, яка має включати передбачений законодавством комплекс правових, організаційних, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних заходів, спрямованих на запобігання витоку, розголошенню, знищенню, втратам носіїв такої інформації [13, 101-102].

Відповідно серед законодавчих гарантій необхідно виділити необхідність прийняття спеціального закону "Про право на інформацію", де важливо закріпити основи інформаційної системи в країні, дати нормативну характеристику інформації та її видів, визначити права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин, правовий режим роботи з інформацією тощо.

Правове забезпечення нерозривно пов'язане з гарантованістю (узагальнююче поняття, що охоплює комплекс гарантій) реалізації суб'єктивних прав у процесі їх здійснення. Під гарантіями, зазвичай, розуміють сукупність факторів, умов, принципів та засобів, що забезпечують ефективну реалізацію прав і свобод людини [5, 227; 14, 450; 15, 261].

В юридичній літературі зустрічаються неоднозначні тлумачення терміну "гарантія". Сам термін "гарантія" запозичений з французької мови та перекладається на українську як "запорука; умова, котра забезпечує що-небудь" [16, 111].

Російський вчений Мордовець А.С. взагалі визначає гарантії як механізм охорони та захисту прав людини і громадянина у вузькопрофесійному тлумаченні [17, 282].

У широкому розумінні поняттям "гарантії" охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які спрямовані на дійсну реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод як неповного чи неналежного здійснення та захисту прав від далеко нерідких в наші дні порушень. Хоча ці фактори і доволі різноманітні, але по відношенню до процесу реалізації прав і свобод вони виступають в якості умов, засобів, способів, прийомів і методів правильного його здійснення. Тому необхідно під гарантіями розуміти прийняті державою на себе обов'язки створювати необхідні умови та надавати відповідні засоби, що забезпечують фактичну реалізацію та всесторонню охорону прав і свобод всіх і кожного [18, 24].

Поряд з терміном "гарантія" використовується й термін "забезпечення", що не є помилкою, оскільки слова "гарантія" і "забезпечення" є синонімами.

На думку Авдєєва Д.А., забезпечення прав та свобод необхідно розуміти в широкому та вузькому змісті. У широкому розумінні забезпечення прав і свобод людини є створення державою гарантій для їх існування. Воно включає в себе охорону прав та свобод (статичний аспект забезпечення), захист прав та свобод (динамічний аспект забезпечення) [3, 14]. Тут поняття забезпечення та гарантії трактуються як ідентичні.

Під забезпеченням прав і свобод людини і громадянина у вузькому змісті необхідно розуміти діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадян та їх об'єднань, яка сприяє реалізації належних людині прав та свобод [3, 15]. А це знову, в нашому розумінні, охорона прав.

Аналізуючи зміст правової категорії "механізм забезпечення", Скакун О.Ф. виділяє серед його елементів "механізм (гарантії) охорони" та "механізм (гарантії) захисту". Ми погоджуємось з таким підходом, при якому "охорона" і "захист" розглядаються як складові елементи більш широкого поняття "забезпечення" [5, 229-230]. Також цілком логічним здається і висновок Авдєєва Д.А. стосовно того, що поняття "забезпечення" включає в себе всю систему політичних, економічних, духовних, правових та інших засобів і умов, спрямованих на найбільш повне користування особою соціальними благами. Відповідно, поняттям "забезпечення прав і свобод людини і громадянина" охоплюється "охорона та захист прав і свобод людини та громадянина" [3, 15]. За такого підходу наповнення терміну "забезпечення" поповнюється, крім "охорони" та "захисту", ще й "гарантіями".

Таким чином, забезпечення – це належна та фактична реалізація суб'єктивних прав і законних інтересів, у тому числі і права на інформацію, яка досягається з допомогою сукупності гарантій, охорони та захисту.

Література: 1. Бесседкина Н.И. Права неродившегося ребенка [Текст] / Бесседкина Н.И. // Государство и право. – 2006. – № 4. – С. 54-60. 2. Теория государства и права [Текст] / под ред. В.К. Бабаева. – М., 2002. – С. 532-536. 3. Авдеев, Д.А. Охрана, защита, обеспечение прав и свобод человека и гражданина [Текст] / Авдеев Д.А. // Российское правовое государство. Итоги формирования и перспективы развития. Ч.1. – Воронеж, 2004. – С. 11-15. 4. Кохановська, О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві [Текст] : монографія / Кохановська О.В. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 463 с. 5. Скакун, О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) [Текст] : підручник / Скакун О.Ф. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с. 6. Носік, Ю.В. Права на комерційну таємницю в Україні [Текст] : монографія / Носік Ю.В. – К. : КІПЕ, 2007. – 240 с. 7. Стефанчук, Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) [Текст] : монографія / Стефанчук Р.О. : відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с. 8. Цивільний кодекс України [Текст] : науково-практичний коментар / за заг. ред. С.О. Харитонюка, О.І. Харитонюкової, Н.Ю. Голубєвої. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців "правова єдність", 2008. –

740 с. **9.** Цивільне право України. Загальна частина [Текст] : підручник / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К. : КІПТ, 2006. – 480 с. **10.** Монахов, В.И. Государственно-правовые вопросы информационного обслуживания граждан в СССР [Текст] : автореф. канд. дис. / Монахов В.И. – М., 1983. – С. 15-16. **11.** Хамарлюк, Й. Захист інформації: проблеми та застереження [Текст] / Хамарлюк Й. // Вісник прокуратури. – 2003. – № 5(23). – С. 118-122. **12.** Гуцалюк, М.В. Організація захисту інформації [Текст] : навчальний посібник / Гуцалюк М.В., Гайсенюк Н.А. – К. : Альтерпрес, 2005. – 244 с. **13.** Олійник, О. Захист інформації в умовах інформаційного суспільства [Текст] / Олійник О. // Право України. – 2005. – № 10. – С.100-103. **14.** Общая теория права и государства [Текст] : учебник / под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1999. – 520 с. **15.** Колодій, А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні [Текст] : підручник / Олійник А.Ю. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. – 350 с. **16.** Словарь иностранных слов [Текст] / редакция филологических словарей русского языка. – 15-е изд., доп. – М. : Русский язык, 1998. – 608 с. **17.** Общая теория государства и права [Текст] : академический курс в 2-х томах. Том 1. Теория государства / отв. ред. проф. М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – 416 с. **18.** Мишкевич, А.В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом государстве [Текст] / Мишкевич А.В. // Советское государство и право. – 1963. – № 8. – С. 24-28.

УДК 378.6 (477.51) (066)

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці 27 березня 2009 р., протокол № 8.

ВІСНИК Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки) : щоквартальний науковий збірник. – 2009. – № 1. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2009. – 410с.

У журналі висвітлюються актуальні питання трудового і цивільного права, історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, права соціального забезпечення, економічної теорії, гуманітарних наук, філології.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів і всіх, хто прагне отримати знання з юридичних, економічних та гуманітарних наук.

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії – ректор інституту, кандидат юридичних наук, доцент **Андриїв В.М.**; заступник голови – перший проректор з наукової та навчальної роботи, кандидат юридичних наук, доцент **Сташків Б.І.**; відповідальний секретар – начальник редакційно-видавничого відділу **Ходарченко К.О.**; члени редакційної колегії: **Бондар В.В.**, завідувач кафедри економічної теорії, кандидат економічних наук, доцент; **Вахонєва Т.М.**, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук; **Зайченко І.В.**, професор кафедри соціальної роботи, доктор педагогічних наук; **Козинець О.Г.**, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та адміністративного права, кандидат історичних наук; **Кондович В.Ю.**, завідувач кафедри соціології та психології, кандидат соціологічних наук, доцент; **Кривоконь Н.І.**, завідувач кафедри соціальної роботи, кандидат психологічних наук, доцент; **Остапенко Л.А.**, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, кандидат юридичних наук, доцент; **Прядко Н.А.**, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук, доцент; **Шумна Л.П.**, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент.

**Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За точність викладених фактів відповідальність несе автор.**

Свідоцтво: Серія ЧГ №424-73Р від 16.09.2008 р.

© Чернігівський державний
інститут права, соціальних
технологій та праці. 2009